УДК 574.1:582/.98

БІОЛОГІЯ, ПОШИРЕННЯ ТА АДАПТАЦІЇ ЦИТРИНЦЯ (*GONEPTERYX RHAMNI*) В УКРАЇНІ

[1]Голіней Г. М., [2]Різун В. Б., [1]Прокоп'як М. З.

[1]Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
[2]Державний природознавчий музей НАН України
E-mail: halyna.holiney@gmail.com

Цитринець, палист крушиновий *Gonepteryx rhamni* (Linnaeus, 1758) є типовим представником родини Білани (Pieridae) ряду Лускокрилі (Lepidoptera). Вид широко розповсюджений у помірній кліматичній зоні Європи, включаючи територію України, а також у Західній Азії та Північній Африці. В ландшафті України *G. rhamni* найчастіше зустрічається в ясенево-дубових і грабово-ясеневих лісах, а також на узліссях, луках і в антропогенних ландшафтах (сади, парки) [1, 2].

Цей метелик привертає увагу не лише завдяки своїй характерній зовнішності, яка відрізняється яскравим забарвленням крил і формою, що забезпечує маскування серед листя, а й через унікальні фізіологічні та поведінкові адаптації до сезонних змін середовища. Зокрема, *G. rhamni* здатний успішно зимувати на стадії імаго, що є рідкісною особливістю серед лускокрилих, дозволяючи йому виживати в умовах холодного клімату та швидко розмножуватися навесні. Актуальність дослідження цього виду зумовлена не лише його екологічною роллю, а й значенням для підтримання біорізноманіття: він є частиною складних трофічних ланцюгів, взаємодіє з різними видами рослин і хижаків, а також може слугувати біоіндикатором стану екосистем, відображаючи зміни якості середовища, кліматичні коливання та вплив антропогенних факторів. Крім того, вивчення його поведінки, фенології та адаптаційних стратегій дає можливість краще розуміти механізми виживання комах у мінливих екологічних умовах і прогнозувати їх реакцію на довгострокові екологічні зміни.

Імаго характеризується видовженими передніми крилами із загостреними вершинами, що надає їм листоподібної форми.

Розмах крил становить 52–60 мм, довжина переднього крила – 23–33 мм. Самці мають яскраве лимонно-жовте забарвлення крил, самки – практично білосніжні з зеленувато-жовтим відтінком, що дозволяє легко відрізняти стать навіть у польоті. На крилах розміщені чотири оранжево-червоні плями, а тіло темно-сіре, вкрите довгими білястими волосками [1].

Вид є моновольтинним. Його життєвий цикл включає стадії яйця, личинки (гусені), лялечки та імаго. Особливістю є тривалий період життя дорослої особини – до 10–12 місяців, через що його вважають метеликом-довгожителем. Імаго виходять з лялечки в середині червня. Молоді гусениці харчуються листям крушини. Стадія гусениці триває близько 4 тижнів, при цьому розвиток сповільнюється за холодної та сирої погоди і прискорюється за сухої та сонячної. На цій стадії вид є шкодочинним.

Імаго живляться нектаром різних квіткових рослин, особливо ранньоквітучих, що робить їх важливими запилювачами. Наприкінці літа та восени цитринець активно живиться, щоб накопичити енергетичні запаси для зимівлі. Восени метелики знаходять захищене від вітру місце, зазвичай у чагарниках плюща, де впадають у стан заціпеніння. У сонячні й теплі зимові дні вони можуть прокинутися і літати над сніговими заметами. Навесні імаго виходять зі сплячки, зазвичай у середині березня.

У шлюбний період спостерігається своєрідний шлюбний танець: самець летить за самкою, дотримуючись постійної дистанції. Яйця відкладають по одному, приклеюючи до листя клейкою речовиною. Форма яйця витягнута, колір – білий або жовтуватий. Гусениці з’являються в травні–червні, соковито-зелені з дрібними крапками, кілька разів линяють до перетворення на лялечку. Період розвитку лялечки залежить від погодних умов; на півдні метелики з’являються на початку літа.

Систематизація літературних даних та аналіз доступних біологічних баз даних, таких як GBIF, iNaturalist, UkrBIN, а також огляд звітів і наукових статей, свідчать про широке поширення *G. rhamni* майже по всіх областях України [4, 5]. Особливої уваги заслуговують останні роки, коли детальні польові дослідження підтвердили стабільну присутність виду у різних регіонах. Так, у західній частині країни (Львівська та Тернопільська області)

спостереження показали значну чисельність особин у природних біотопах, включаючи лісові масиви і галявини, узлісся [1]. У центральних регіонах (Київська та Полтавська області) вид також фіксується регулярно, що підтверджується як польовими записами, так і фотодокументованими даними з онлайн-платформ [2, 3]. Ці результати свідчать про стабільність популяцій *G. rhamni* в Україні та дозволяють зробити висновок про його повсюдне поширення, зокрема у типових середовищах проживання виду, що включають ділянки з крушиновими рослинами, необхідними для розвитку гусені.

Наявні дані не свідчать про різке скорочення чисельності цитринця в Україні. Завдяки ефективній терморегуляції та широкому поширенню вид вважається досить стабільним. У Європі, ймовірно, спостерігається деяке розширення ареалу на північ через потепління. Локальні зміни можливі через зменшення кормових рослин (вирубка крушини), використання пестицидів, урбанізацію та осушення заплав. Антропогенний вплив знижує чисельність виду на степових територіях, тоді як в агроландшафтах лісостепу метелик знаходить сприятливі умови існування у містах, садах і парках. Доцільно проводити спостереження навесні та влітку, зберігати кормову базу, особливо крушину, та утримувати лісосмуги й парки як транзитні зони між ландшафтами, щоб уникнути ізоляції популяцій.

Список літератури

1. Голіней Г. М., Прокоп’як М. З., Крижановська М. А. Видовий склад і чисельність біланових (Rhopalocera, Lepidoptera, Pieridae) в ентомологічних колекціях за 2021–2023 рр. *Наукові записки ТНПУ імені Володимира Гнатюка. Серія: Біологія.* 2024. Т. 84, № 2. С. 27–32. DOI: 10.25128/2078-2357.24.2.3.
2. Єпішін В. В. Метелики (Lepidoptera: Papilionoidea) Фастівського району (Київська обл., Україна). *Український ентомологічний журнал*. 2018. № 2 (15). С. 42–49. DOI:10.15421/281812.
3. Філатов М. О., Маркова Т. Ю., Філатова О. В. Знахідки рідкісних видів комах, занесених до Червоного списку Полтавської області. *Сучасні дослідження раритетного біорізноманіття в Україні. Серія: «Conservation Biology in*

Ukraine». Київ – Чернівці : Друк Арт, 2025. Вип. 44. С. 418–419.
4. iNaturalist. URL: https://www.inaturalist.org (Last accessed: 20.03.2026).
5. UkrBIN: Ukrainian Biodiversity Information Network. URL: https://ukrbin.com/index.php?id=1155 (Last accessed: 20.03.2026).

УДК 597.8.9

ВИДИ ЗЕМНОВОДНИХ І ПЛАЗУНІВ, ЩО ОХОРОНЯЮТЬСЯ БЕРНСЬКОЮ КОНВЕНЦІЄЮ, НА ТЕРИТОРІЇ ПРИРОДНОГО ЗАПОВІДНИКА «МЕДОБОРИ»

Слободян Р. М.

Природний заповідник «Медобори», смт. Гримайлів
E-mail: slobodanruslana1@gmail.com

Територія заповідника відноситься до Лісостепової природної зони, яка відзначається своєрідною ландшафтною структурою складним чергуванням природних комплексів. Унікальні геоморфологічні особливості Товтрового кряжу, зокрема скелясті вапнякові пасма, долини, лісові масиви, формують різноманітні природні біотопи, сприятливі для існування та поширення багатьох видів земноводних і плазунів.

Регулярні спостереження за земноводними ведуться як на маршрутах, так і під час польових досліджень, які охоплюють усі ділянки, придатні для розмноження та проживання амфібій. Дані про зустрічі земноводних та плазунів на території заповідника та в найближчих його околицях зібрані науковцями заповідника під час польових досліджень, а також внаслідок аналізу карток спостережень працівників служби державної охорони ПЗФ

Із 17 видів батрахофауни та 13 герпетофауни заходу України [5] на Тернопільщині виявлено по 11 видів [1]. У заповіднику в найбільш придатних для проживання біотопах зустрічаються всі 11 видів земноводних та 7 видів плазунів, а також два – в прилеглих населених пунктах [4], з них – 6 та 4 під охороною Бернської Конвенції (додаток ІІ, Резолюція № 6 "Про перелік видів, що потребують спеціальних заходів для їх збереження") [2].